

Revision af Laksehandlingsplanen, hvor står vi, hvad gør vi?

Af Einar Eg Nielsen og Anders Koed, Danmarks Fiskeriundersøgelser, Afdeling for Ferskvandsfiskeri, Silkeborg.

Efter 5 år med Laksehandlingsplanen har DFU i Silkeborg i samarbejde med vandløbsmyndighederne set planen efter i sømmene. Hvordan står det til med vore laksebestande? Er målsætningen om selvreproducerende bestande stadig realistisk for alle de omhandlede vandløb? Skal vi fortsætte den nuværende udsætningspolitik, eller findes der bedre alternativer? Vi vil her på baggrund af fiskeribiologiske og genetiske undersøgelser beskrive status for den Atlantiske laks i Danmark og dens muligheder for at kunne trives. Samtidig vil vi foreslå en ny strategi for udsætningerne som tager endnu mere hensyn til vores oprindelige laksebestand(e)!

Laksehandlingsplanen

I 1993 udarbejdede en teknikergruppe med repræsentanter fra Ribe, Ringkjøbing, Sønderjylland, Viborg, Vejle og Århus amter samt DFU, "Handlingsplan for ophjælpning og retablering af de danske laksebestande" (IFF rapport 10, 1993). Målsætningen for planen var at redde vores sidste formodede oprindelige laksestamme i Skjern Å, samt at genskabe tidlige tiders laksebestande i 7 andre vestjyske vandløb (Storå, Varde Å, Sneum Å, Kongeå, Ribe Å, Brede Å og Vidå) og Gudenåen. Planen skulle gennemføres ved en kombination af rensnings- og restaureringstiltag, fiskerireguleringer og udsætninger i vandløbene. Disse udsætninger skulle for Skjern Å's vedkommende udelukkende bestå af afkom af moderfisk fra Skjern Å stammen. I de øvrige vestjyske vandløb anså man de oprindelige bestande for uddøde. Derfor blev det anbefalet, at man anvendte et større antal laksestammer for at sikre et bredt genetisk grundlag for naturlig udvælgelse af de bedst tilpassede fisk. Samtidig anbefalede man dogat anvende Skjern Å stammen så meget som muligt, da det kunne formodes at disse fisk med stor sandsynlighed var de bedst tilpassede til livet i de andre vestjyske vandløb. I Gudenåen anbefalede man at fortsætte med udsætninger af fisk fra svenske irske og skotske stammer. Planens formål kunne anses for opfyldt når den naturligt reproducerede laksebestand (ikke udsatte fisk) i et vandløb svarede til vandløbets produktionspotentiale. Man arbejdede med en foreløbig tidshorisont på 6 år, hvorefter planen skulle evalueres og der skulle gøres status for udviklingen af laksebestandene i de respektive vandløb.

Status for laksebestandene

Da Laksehandlingsplanen blev lavet antog man, at bestandene i alle andre danske vandløb end Skjern Å var uddøde. Denne formodning byggede man på at fangsterne af opgangsfisk ikke levede op til den forventede størrelse (i denne sammenhæng skal det nævnes, at man ikke havde gjort sig klart hvor stor en laksebestand man kunne forvente ud fra de givne forhold i de enkelte vandløb). Den væsentligste årsag til at Skjern Å laksen opnåede status som "oprindelig" skyldes at man på den nederste del af Karstoft Å, et af Skjern Å's større tilløb, fandt opgangsfisk og yngel i en størrelsesorden, man mente kun kunne stamme fra naturlig reproduktion. Denne antagelse har siden vist sig at være velbegrundet, idet sammenligninger af det genetiske materiale i den nuværende Skjern Å bestand med genetisk materiale isoleret fra gamle skæl fra laks fanget i åen i 30'erne, har vist så klare ligheder at det kan konkluderes at Skjern Å bestanden er oprindelig (Nielsen 1997). Ser man på antallet af fangede laks i f.eks. Ribe Å og Varde Å (Figur 1) gennem de sidste 30-40 år, kan man se at der til stadighed er fanget laks i vandløbene og at Skjern Å, som jo huser en oprindelig bestand, ikke skiller sig ud med større fangster end de andre større vandløb. Der er på baggrund af disse tal ikke nogen grund til at tro at sandsynligheden for at finde oprindelige laksebestande i de andre vestjyske vandløb skulle være væsentlig mindre end i Skjern Å.

For at gøre status over Laksehandlingsplanen blev forekomsten af naturligt reproducerede ½-års laks undersøgt i sommeren og efteråret 1997 for de omhandlede vandløb. Samtidig blev der indhentet miljøoplysninger om vandløbene fra amter og kommuner og oplysninger om laksefangster fra lyst- og sportsfiskerforeninger. Desuden blev resultater fra Vadehavsundersøgelsen (Jensen & Sivebæk 1997) inddraget i vurderingen. Konklusionerne fra rapporten, Status for Laksehandlingsplanen er kort opridset i det følgende afsnit:

Der er siden Laksehandlingsplanen ikrafttræden i 1993 sket omfattende forbedringer enten med hensyn til spildevandsrensning, passageforhold for laksefisk og/eller særfredninger og denne proces er fortsat i gang. I flere af åerne er det en betingelse, at især passageforholdene og gydemulighederne (gydesubstrat) forbedres førend muligheden for selvreproducerende laksebestande er tilstede. Generelt er der flere laks i vandløbene end tidligere, og i de fleste tilfælde ses naturlig reproduktion, dog i varierende grad. Laksehandlingsplanens målsætning om fuldstændigt selvreproducerende bestande (dvs. at udsætning ikke er nødvendig for at opretholde en laksebestand i overensstemmelse med vandløbets produktionspotentialer) er ikke nået for nogen af vandløbene på nuværende tidspunkt. Det vurderes, at dette mål ikke kan nås med de givne passageforhold ved Tangeværket for Gudenåens vedkommende (Nielsen 1996, Rasmussen, Koed & Aarestrup 1998). For Vidåens vedkommende er det tvivlsomt, om målet kan nås, pga. indskudte søer som skaber gode betingelser for rovfisk med følgende negativ effekt på smoltudtrækket. For de øvrige vandløb forventes det, at man med de forskellige forbedrende tiltag som pågår i øjeblikket, og er planlagt i og omkring vandløbene, vil komme nærmere målsætningen inden for de nærmeste år. Særfredningerne som er sket omkring Skjern Å og Ringkøbing Fjord, Storåen og Nissum Fjord, og som er vedtaget for de sydvestjyske åer med udmunding i Vadehavet, forventes at resultere i forbedret gydeopgang af laks og dermed mere naturlig reproduktion.

Man har på baggrund af ovennævnte undersøgelser fået et bedre billede af laksens forekomst i de vestjyske vandløb, herunder specielt forekomsten af yngel/ungfisk. Der er således konstateret vild lakseyngel og smoltudtræk af vilde laks i flere af vandløbene. Det skal samtidig understreges, at yngelundersøgelser i store vandløb som de omhandlede er uhyre vanskelige. At man ikke tidligere har konstateret naturlig yngel, kan skyldes at gydningen var meget sporadisk og på steder som var vanskelige at elektrofiske (f.eks. i hovedløbene). Der kan således have været steder i de forholdsvis store vandsystemer, hvor miljøforholdene har været tilfredsstillende til gydning og opvækst af yngel, uden at man har konstateret det. Desuden findes der flere eksempler på, at en forholdsvis lille udsætning tilsyneladende giver ophav til en uforholdsmæssig stor opgang af gydefisk. Dette er for eksempel tilfældet i Varde Å, hvor beregninger af gydebestandens størrelse ud fra oplysninger om udsætningsmængde og tilbagevendelses rater skulle give anledning til maksimalt 200 opgangslaks. Gydebestanden blev vurderet til minimum 270 og er således en del større end forventet. En nærliggende forklaring er, at der forekommer naturlig reproduktion i Varde Å systemet som bidrager til den samlede gydebestand. Det kan derfor ikke udelukkes, at den oprindelige laksebestand har overlevet et eller andet sted i Varde Å systemet, hvilket i realiteten også kan gælde for de fleste af de andre vandløbssystemer. Vi ved det ikke, men det må være i alles interesse at finde ud af om det er tilfældet.

Identificering af oprindelige bestande

Da der siden 1993 er udsat en mængde "fremmede" laks i de vestjyske vandløb, er det ikke umiddelbart muligt at afgøre, om de laks der findes i vandløbet er af fremmed eller lokal oprindelse. Det er således sandsynligt, at mange af de voksne laks som fanges, er et direkte resultat af

udsætningerne. Med hensyn til ynglen kan disse naturligvis være afkom af udsatte fisk, men da mange undersøgelser har vist, at oprindelige laks klarer sig bedre end fremmede, er det sandsynligt, at eventuelle oprindelige laks er bedre repræsenteret i den del af bestanden. Ved hjælp af genetiske analyser er man i stand til at se hvilken stamme en laks tilhører, hvis man kender den genetiske sammensætning hos de udsatte skotske, irske og svenske laks og den oprindelige bestand. Da der er foretaget genetiske analyser fra gamle skæl (indsamlet i 1913) af en del af de oprindelige vestjyske bestande (Nielsen et al. 1997), er vi med meget stor sandsynlighed i stand til at afgøre, om der findes rester af oprindelige laksebestande i vandløbene. Vi har derfor startet indsamling af fedtfinneprøver fra voksne laks og yngel fra alle de vestjyske vandløb (undtagen Skjern Å). Den største hindring for en sikker analyse er den store mængde udsatte fisk i forhold til de vilde. Det betyder at vi må analysere rigtig mange fisk for at få et sikkert billede af forholdene i de forskellige vandløb.

Ændring af udsætningspolitik

Skulle vi på baggrund af vore analyser finde rester af oprindelige bestande i nogle af de vestjyske vandløb, skal man naturligvis straks indstille alle udsætninger af fremmede fisk der. Ud fra flere biologiske betragtninger er det en endnu bedre idé at stoppe udsætningerne nu og afvente resultatet af undersøgelserne. Først og fremmest er der ingen grund til at forlænge perioden, hvor eventuelle oprindelige bestande udsættes for "genetisk forurening" fra udsatte fisk. Samtidig betyder fortsatte udsætninger, at der vil gå længere tid, inden de udsatte fisk er ude af systemet, hvilket betyder at man må sikre sig at alle moderfisk til lokalt opdræt er af den oprindelige bestand via kostbare og tidskrævende genetiske analyser.

I vestjyske vandløb hvor vi ikke finder oprindelige bestande (muligvis alle) vil udsætningerne i fremtiden blive baseret på vestjyske fisk. Principielt bør fiskene stamme fra det nærmeste vandløb med en oprindelig laksebestand, men i øjeblikket er det mest realistisk at anvende Skjern Å fisk til udsætningerne på grund af usikkerheden om de andre bestandenes oprindelse og levering af tilstrækkeligt med fisk. Der er flere gode grunde til at stoppe udsætninger af fisk som ikke stammer fra Vestjylland. Først og fremmest er sandsynligheden for, at disse fremmede fisk kan gennemføre hele deres livscyclus i et vestjysk vandløb betydeligt mindre end hvad man kan forvente hos "flyttede" vestjyske fisk, som har oplevet et lignende miljø i deres hjemmeland. For det andet betyder massive udsætninger af fremmede fisk tæt på Skjern Å at antallet af strejfer, med helt anderledes genetisk sammensætning, vil stige i åen og dermed faren for genetisk forurening. Sidst men ikke mindst vil en flytning af Skjern Å laksen (eller andre oprindelige laksebestande) til et eller flere andre vestjyske vandløb betyde, at man mindsker faren for at den sidste rest af oprindelige danske laks uddør. Der arbejdes derfor i øjeblikket med at finde en praktisk løsning på at flytte fisk fra Skjern Å til de andre vandløb.

Rapporten, Status for Laksehandlingsplanen, medfører at lakseudsætningerne i de omhandlede år ændres fra og med 1999. De mest drastiske ændringer sker i Gudenåen og Vidå hvor udsætningerne stoppes helt, fordi det er vurderet, at formålet med Laksehandlingsplanen ikke kan opfyldes under de nuværende forhold. I Kongenåen halveres udsætningen af 1-års laks i forhold til tidligere. I de øvrige vandløb fortsættes udsætningerne som hidtil. Fra og med 2001 er det dog et krav, at der i vestjyske vandløb kun udsættes laks som stammer fra Skjern Å (eller andre oprindelige vestjyske bestande).

Vi har her overvejende beskæftiget os med kvalitet og kvantitet af udsætninger. Det er dog vigtigt at understrege at uden sikring af ordentlige gyde- og opvækstområder, passagemuligheder og fiskerireguleringer, batter udsætningerne intet. Såfremt den nuværende udsætningspolitik fortsættes, sidder vi reelt med et endeløst put and take, som bestemt ikke var hensigten med Laksehandlingsplanen. Vi skal arbejde på at overflødiggøre lakseudsætninger i Danmark, så de kun foregår når bestanden er akut truet eller i en genetableringsfase. At opdrætte vilde fisk er ikke uden problemer og bør så vidt muligt undgås. Hver gang vi tager vilde fisk ind på et dambrug, starter vi en proces med tilpasning til livet som husdyr. Vilde fisk skal være i vild natur - det er op til os alle at sikre at det kan lade sig gøre.

Referencer

- Christensen, O., 1990. Status for den Nordatlantiske laks (*Salmo salar*) i Danmark. Notat Danmarks Fiskeri og -Havundersøgelser. 14 pp.
- Jensen, A. & Sivebæk, F., 1997. Laksefiskene og Fiskeriet i vadehavsområdet – Teknisk rapport, Kapitel 2, Bestandsundersøgelser i vandløbene. Samarbejdsprojekt mellem Danmarks Fiskeriundersøgelser, Ribe Amt og Sønderjyllands Amt. DFU-Rapport nr. 40-97. 325 pp.
- IFF rapport nr. 10, 1993. Handlingsplan for ophjælpning og retablering af de danske laksebestande. Udarbejdet af: Ribe Amt, Ringkjøbing Amtskommune, Sønderjyllands Amt, Viborg Amt, Vejle Amt, Aarhus Amt og Institut for Ferskvandsfiskeri og Fiskepleje. 57 pp. + bilag
- Nielsen, E. E., 1997. Genetic Structure of salmonid fish populations. Spatial and temporal genetic differentiation in Atlantic salmon (*Salmo salar* L.) and brown trout (*Salmo trutta* L.). Ph.D. Thesis. Department of Ecology and Genetics, Institute of Biological Science, University of Aarhus.
- Nielsen, J., 1996. Laksens og havørredens gydesucces i Gudenåens hovedløb. Gudenåkomiteen – Rapport nr. 19. 15 pp.
- Rasmussen, G., Koed, A. & Aarestrup, K., 1998. Fiskerimæssige forhold i Tange Sø og Gudenåen. Ferskvandsfiskeri Bladet Nr. 11. November 1998, 96 årg. p 225-237.